

KUNSKAP, MAKT, MATERIALITET

Svenska arkiv 1727–1811

– en projektpresentation

Tim Berndtsson, Otto Fischer, Annie Mattsson, & Ann Öhrberg

Arkiv – i betydelse dokumentinsamlingar, de lokaler som rymmer dem och de institutioner som handhar dem – har blivit ett centralt begrepp inom den allmänhumanistiska diskussionen. I en tid som vår syns det följdriktigt, då information översvämmar alla mediala kanaler, samtidigt som detta flöde ofta är både flyktigt och flytande. Genom att framhäva arkivets roll såväl som lagringsinstans som tillhandahållare av information, öppnas möjligheten att diskutera begrepp som ”minne”, ”kunskap”, ”makt” och ”identitet” utifrån utgångspunkten att de alla står i relation till den medieteknologiska hårdvara som är ”arkivet”.

Arkiv har i århundranden haft en central roll inom all typ av historisk forskning, men medan arkiven länge sågs som medel för att nå historisk kunskap har de under de senare decennierna i allt högre grad blivit föremål för forskning i sig själva. I och med det som brukar kallas för den ”arkiviska vändningen” (*archival turn*), har forskningen uppmärksammat att arkiv är allt annat än neutrala behållare för information om det förflutna.¹ Vanligen har man då framhållt de stora statliga arkivinstitutionerna som uppkom i framförallt Europa under 1800-talet.

I projektet ”Knowledge, Power and Materiality. Archives in Sweden 1727–1811” har vi undertecknade till denna artikel istället valt

att vända blicken mot 1700-talet och mindre arkivorgan. 1700-talet var en guldålder för etableringen av olika former av verksamhetsarkiv. Dokument av olika slag har förvisso förvarats på mer eller mindre utarbetade vis sedan antiken, men som den arkivhistoriska forskningen framhållt skedde en massiv etablering av arkiv i mer egentlig mening under den tidigmoderna perioden.² Detta skedde som ett led i den expansion av den europeiska skriftkulturen i vilken kameralismen uppstod. Ämbetsmännen blev en betydande social kategori och den läskunniga ”publiken” ökade markant – faktorer som alla brukar anses som centrala i just det ”tidigmoderna” som epokbegrepp. Arkiven spreds under denna tid inte endast innanför de svällande statsapparaternas ramar utan även utanför, i det framväxande civilsamhället.

Projekttagarna har valt att ringa in fyra olika ”arkivinstitutioner” som uppkom under 1700-talet, och som alla representerar olika sidor av de förändringar som samhället – det svenska, men också det västerländska generellt – genomgick under denna tid. Tim Berndtssons projekt rör ordensarkiv, i synnerhet Frimurarordens – en rörelse som under 1700-talet fick stor spridning över Europa, och vars komplexa administrativa system och hemlighetsfulla struktur gjorde dess arkiv till en både central och mystikomspunnen del av dess väsen. Otto

Fischer behandlar den sentimentalt bestämda borgerliga kärnfamiljens privatarkiv, vilket exemplifieras med kulturpersonligheten C. C. Gjörwells släktarkiv, som medvetet insamlades för att konstruera en idyllisk avbild av det privata familjelivet. Annie Mattssons projekt rör sig inom statens ramar och undersöker Kungliga Poliskammarens arkiv under dess första 15 verksamhetsår. Kungliga poliskammaren i Stockholm var en institution som i hög grad var instiftad just för att kontrollera och övervaka de ”offentliga” samhällsdomäner som de andra projektdeltagarnas institutioner är delar av. Poliskammarens grundande var också nära sammankopplat med såväl en faktisk urbanisering som med föreställningar om urbanitet och i dess arkiv producerades en viss typ av kunskap om staden och det offentliga. Ann Öhrbergs projekt behandlar slutligen den herrnhutiska väckelserörelsen, en tidigare ofta förbisedd kraft i de mångfaldiga modernitetsprocesserna. I rörelsens arkivbildning genomsyrades dokumentbevarandet av egalitära ideal, ett teologiskt motiverat informationssamlade, och präglades även starkt av den på de flesta håll förbjudna rörelsens underjordiska karaktär.

En gemensam utgångspunkt för samtliga projekt är antagandet att de historiskt specifika vetandeformer som arkivalier möjliggör kan kopplas till de konkreta arkiven; till de arkivsystem som genererar vissa akter, till de individuella arkivarier som organiserar dem, liksom till de utrymmen i vilket akterna finns tillgängliga – eller otillgängliga. Arkivens dokument är inte enbart speglingar av en tid, utan också resultatet av dokumentationspraktiker. Projektet hämtar inspiration från andra samtida studier där arkiv, bibliotek och museer har använts för att studera föreställningar om vetande och dess organisation och hantering, samt hur stat och andra aktörer sökt utöva kontroll över vetandet.

Den i samtida forskning alltmer spridda tanken om ”arkiv” som en form för kontroll härrör främst från Michel Foucault som kon-

ceptualiserade arkiv som ”lagen för vad som kan sägas” i en viss historisk situation.³ Då Foucault, liksom något senare även Jaques Derrida, talade om arkiven och dessas makt över tänkandet gjorde de det på ett i huvudsak metaforiskt och abstrakt plan, som tycktes ha lite att göra med faktiska arkiv. Med tiden kom dock flera forskare att överföra fokus till de konkreta arkiven. En av de mest inflytelserika är Arlette Farge, som inspirerad av Foucault och delvis i samarbete med honom har satt arkiv, och i synnerhet Bastiljens arkiv i Paris, i centrum för sina studier.⁴

Diskussionerna om de faktiska arkivens roll kom att vidareutvecklas och teoretiseras av forskare inom den så kallade ”mediearkeologiska” skolan. Enligt deras perspektiv, företrätt av bland andra Wolfgang Ernst, är det inte så mycket abstrakta regler för diskursen som styr vad vi kan säga eller veta, utan den tekniska och konceptuella utformningen av de verkliga arkiven.⁵ Gemensamt för många av dessa ”arkeologer” är kopplingen till medieteoritiken Friedrich Kittler. Han betonar mediernas verklighetskonstituerande epistemologiska funktion och lanserade även den inflytelserika termen ”nedskrivningssystem” för att ”beteckna det nätverk av tekniker och institutioner som tillåter en viss kultur att välja ut, lagra och bearbeta relevanta data”.⁶

I vårt projekt har vi övertagit dessa teoretikers utgångspunkt att arkiv inte bara förvarar information eller speglar en syn på kunskap, utan att de också producerar kunskap. Vid sidan av arkivens materiella och konceptuella utformningar är begreppet praktiker, som det har utvecklats inom sociologi, diskursanalys och vetenskapshistoria, av stor vikt för att förstå hur arkiv har producerat kunskap. Som bland andra Pierre Bourdieu, Bruno Latour och Michel de Certeau har lyft fram agerar sociala aktörer ofta utifrån ett slags praktisk logik snarare än utifrån rationella överväganden, även när det handlar om förment rationella

sammanhang såsom vetenskaplig forskning eller dokumentation och arkivering.⁷

För den som studerar arkivets praktiker är det framför allt olika typer av sekreterares och arkivariers dagliga arbete som hamnar i fokus. Skrivande, dokumentation och arkivering var också områden som genomgick viktiga förändringar i Europa under 1700-talet. Perioden har, som antytts, lyfts fram som en tid då det första ”informationssamhället” skapades, skriften började få företräde framför det talade ordet, praktiker från den statliga administrationen började sprida sig till andra delar av samhället och olika typer av administrativa funktioner genomgick professionaliseringsprocesser. Sekreterare, bokförare, skrivare och andra personer som höll i de tidigmoderna pennorna har under de senare åren i allt större utsträckning blivit föremål för studier, men fortfarande finns stora forskningsluckor, i synnerhet ur ett maktdynamiskt och könsteoretiskt perspektiv.⁸ Projekt vill undersöka dessa personers praktiker och aktörskap.

I linje med ett foucauldianskt perspektiv innebär vår utgångspunkt att arkiven är en plats där kunskap produceras att de också är platser tätt sammanlänkade med makt. Arkivet kan användas för många typer av maktutövning och kan fungera såväl auktoriserande som exkluderande. En återkommande frågeställning kommer att vara: vem hade makten över arkiven och på vilket sätt och i vilka syften utövades denna makt?

Ur denna maktaspekt är det också av betydelse vem som hade tillgång till arkivet och möjlighet att hämta ut kunskap ur det. Förutom undersökningar av vad som faktiskt gick ut ur arkivet är förhållandet mellan offentligt, privat och hemligt något som kommer att behandlas i alla delprojekten. Området är särskilt intressant ur ett svenskt perspektiv i och med att tryckfrihetsordningen 1766 införde den för sin tid unika offentlighetsprincipen, vilken syftade till att göra innehållet i de statliga arkiven tillgängligt för medborgarna.

En egenskap som alla delprojekt vidare har gemensamt är att de studerar arkivbildningar inom rörelser, strömningar eller organisationer vars framväxt kan sammankopplas med olika typer av modernitetsprocesser. Vi ser också arkiven i sig som betydelsefulla för framväxten av det som brukar kallas ”modernitet”. I linje med mycket annan forskning från de senaste åren ser vi inte modernitet som en slutpunkt för historien, utan som en process.⁹ Arkivet skapar ”det förflutna” och ”samtiden”, vilket utgör basen för konstruktioner om ”framtiden”, i detta fall ”modernitet”, vilken kännetecknas genom uppfattningen om sin egen temporalitet.

Genom att vi lyfter fram skriftkulturens och arkivens roll i moderniseringsprocesserna kastas även ljus över framväxten av en offentlighet och över processer av individualisering, urbanisering, centralisering och standardisering. Frågor som är viktiga i relation till denna aspekt är bland annat hur arkiven skapar kunskap om individer, kön, etnicitet, religion, offentlighet, familjen och staden.

Tidigare forskning om svenska arkiv har i huvudsak rört arkiv inom statlig och lokal förvaltning, samt vissa andra centrala arkiv, såsom hos kyrkan eller vid akademier.¹⁰ Den forskning som finns är i huvudsak empirinära och historiskt redovisande. Vårt projekt kommer istället att ta upp fyra arkivbildningar som på olika sätt var nya för 1700-talet och vars framväxt kan kopplas till olika typer av modernitetsprocesser. De fyra arkivbildningarna som behandlas i delstudierna har också det gemensamt att de skapades antingen i direkt relation till arkiv i andra länder, eller under stark påverkan från utländska idéströmningar och praktiker, och delprojekten kommer därför alla att på olika plan överskrida nationalstatens gränser och ramar. Genom att föra nya, sällan praktiskt utprovade, teorier till dessa tidigare sparsamt uppmärksammade arkivinstitutioner, hoppas vi kunna bidra med nya rön på både empirisk och teoretisk nivå.

HÅLLA PÅ HEMLIGHETER

Tim Berndtssons delprojekt ”Making Secrets. The Organisation of European Freemason Archives 1750–1810”, är en studie kring etableringen av europeiska ordensarkiv, i synnerhet Frimurarordens, under det långa 1700-talet, med tonvikt på Sverige. Frimurarorden uppstod i organiserad form i England på 1720-talet och spreds under 1730-talet snabbt i Europa och dess kolonier. Den var långtifrån det enda, men ett av de första och i synnerhet mest utbredda, bland de tidigmoderna sociala samfund. Den var även en av de mest organiserade och dess slutna struktur blev snart en modell för en rad andra, mer eller mindre hemlighetsfulla, sällskap under 1700-talet och därefter.

Den snabba utbredningen av sällskapsordnar över den europeiska kontinenten sammanfaller kronologiskt på ett slående sätt med expansionen av det tidigmoderna Europas skriftkultur – och mer specifikt: med utvecklingen av tekniker och institutioner för dokumentbevaring och överföring. Ett grundantagande i projektet är att dessa historiska fenomen inverkar på varandra, att det fanns mediala betingelser för ordensväsendets utveckling som sociala nätverk och kultursystem, liksom att ordenskulturen gav ett bestämt ramverk för åtskilliga skriv- och förvaringstekniker. Frimurararkiven är synnerligen intressanta ur arkivhistorisk synpunkt, då de ofta utgörs av såväl *samlingar* (frimureriska urkunder och statuter, värdefulla manuskript, etc.) som *ansamlingar*, eller bruksarkiv (matriklar, räkenskapsböcker, etc.). Frimurararkiven blev på så vis en förutsättning för såväl en minneskultur som en organisationsapparat. Den första aspekten manifesteras exempelvis i den frimureriska historieskrivningen och i lovtalen över döda ordensbröder; den andra i frimureriets övertagande av former och arbetsordningar från vetenskaplig akademier och statliga ämbetsverk – det sista är i synnerhet påfallande vad gäller det svenska frimureriet, och kommer bli ett centralt tema i Berndtssons studie.

1700-talsfrimureriet var, sett som en helhet, ett oerhört differentierat fenomen. Inspiration hämtades från nöjesklubbar, akademier och aristokratiska salonger – liksom halvmytologiska förebilder som det slutna skråväsendet och med tiden även medeltida riddarordnar. Frimurarloger kunde erbjuda allt ifrån socialt nätverkande och glatt nöjesliv till mystiska manlighetsskapande ceremonier och moralisk självfostran; allt i olika grad och i olika kombinationer. I synnerhet under seklets senare hälft uppkom en rad olika frimureriska system och organisationer, och idéhistoriskt inriktad forskning har i frimureriska samfund hittat fästen för alltifrån radikal upplysning till esoteriska idéströmningar.¹¹

Frimureriet utgjorde en stor, delvis flytande, *imaginary community* – vilket, som den amerikanske forskaren Kenneth Loisele påpekat, kom av att frimureriska organisationer i hög grad existerade ”på papper”; i förteckningar, regelsammanställningar och manualer, liksom i visböcker och historier över frimureriet, som sammantaget skapade en symbolisk samhörighet mellan geografiskt separata samfund.¹² I projektet anlägger Berndtsson ett perspektiv där det lokala praktiska arkivbrukandet och de faktiska dokumentationshandlingarna sätts i fokus. För exempelvis de statuter och administrativa värdehandlingar som skrivs och bevaras i toppen av de strängt hierarkiska frimureriska organisationsstrukturerna, liksom för de historiker som skrivs inifrån ordnarna, gäller att de inte betraktas som historiska facit i vilka praktiker på en lägre nivå görs direkt begripliga, utan istället som funktioner i en ständigt pågående organisering av vetande inom olika mer eller mindre täta informationssystem. De många heterogena transformationerna av frimureriets innehåll kan sättas i förhållanden till den hierarkiskt ordnade form som enade de slutna ordenssällskapen; där ”hemlighållandet” var centralt och fungerade som ”sammanhållande kitt”, med Reinhart Kosellecks formulering.¹³

Frimureriskt hemlighetsmakeri har ägnats en del forskning, men denna har oftare rört de rituella tysthetslöftena, den socialt sammanhållande funktionen eller det esoteriskt och/eller politiskt motiverade skapandet av en högre hemlighet – och i mindre grad det frimureriska arkivhållandets egenartade ställning och situation.¹⁴ För även om ordensarkiv stod utanför statens-, kyrkans- och de adliga släktarkivens domäner – och i en mening uppstod i en ”offentlighet” – var de samtidigt i allra högsta grad ”icke-offentliga” i vardagligt tal. Frågan om vad – vilken information och vilka dokumenttyper – som var hemligt och för vem (och vid vilken tidpunkt), leder snabbt över till komplexa och viktiga frågor om maktrelationer; såväl *intra muros*, det vill säga inom frimureriet med dess olika nivåer av grader, titlar och ämbetsroller, som *extra muros* – mellan frimurarsamhället och omvärlden, vilken med gängse frimureriskt språkbruk kallades ”den profana”.¹⁵

Forskare från ”utsidan” har under större delen av de två föregående seklerna i princip varit uteslutna från den frimureriska (arkiv)världen och enbart kunnat ta del av frimureriet genom den regelmässigt hyllande frimureriska historieskrivningstraditionen eller genom de, lika regelmässigt, grovt baktalande ”avslöjarskrifterna”. Under de senaste decennierna har detta dock förändrats. Många europeiska frimurararkiv och arkivalier är idag helt eller delvis öppna för forskare utanför orden, och ett omfattande frimureriskt material som tidigare ansetts ha gått förlorat under andra världskriget, har under 1990- och 2000-talet återbördats; antingen till frimureriska arkiv eller till statliga centralarkiv.¹⁶ Också de skandinaviska frimurarordrarna, där sekretessen länge varit mycket hög, har sedan ett antal år börjat ge ansökande forskare tillgång till en del material. Till den förbättrade källsituationen kommer även att digitalisering av många äldre trycksaker gjort tidigare svårtillgängliga frimurarskrifter enkelt åtkomliga. Berndtssons intresse för det ”hemli-

ga” i arkiven är inte upptaget vid frågan om vad hemligheter i sak bestod utan istället ordensarkivens roll som hemlighetsinstitution – i och ur vilken ”hemligheter” skapas, i form av såväl faktiskt undagömda dokument som arkivens symboliska och social-psykologiska funktioner, som projicering av ”hemliga kunskaper”.

Projektets praktiska sida består i utförandet av en form av medial arkeologi, i den mening ”arkeologi” som metodiskt begrepp antagit inom samtida humanistisk teoribildning. Konkret består uppgiften i huvudsak i att ”gräva fram” tidigare arkiv(system) ur de arkivalier som de samtida arkivinstitutionerna kan ställa till förfogande – primärt i svenska, men även i europeiska arkiv. Genom att kartlägga hur enskilda arkivakter var involverade i ett system – såväl genom indikativa metadata som faktiska hopbuntningar – liksom genom att studera hur arkiveringspraktiker (samlande, organiserande, gallring) tematiseras i ordens skrifter, kan studien teckna vad som kan kallas ett frimureriskt skrivsystem. I undersökningen av de faktiska arkivens historiska organisation går det att få syn på de trådar av vilka sedermera ”historier” vävs. I vår tid, där ”minne” och ”identitet” är begrepp som ständigt diskuteras och omförhandlas, är frimurarnas inskrivande av sig själva i en större historia, deras monumentbyggande med hjälp av (själv)dokumentation liksom deras organisation av ett alternativsamhälle, ett ämne som vetter också mot andra frågor än de arkivtekniska.

ATT ARKIVERA KÄNSLA

Något av en institution – och det inte bara i bildlig bemärkelse – i det sena 1700-talets svenska sentimentala kultur utgör bibliotekarien Carl Christoffer Gjørwell (1731–1811). Den bild av Gjørwell som brukar förmedlas i den litteratur- och kulturhistoriska litteraturen kan vid ett första påseende förefalla paradoxal. Å ena sidan har vi den nästan ofattbart produktive litteräre mångsysslaren som under mer

än ett halvt decennium står bakom dussintals tidskrifts- och utgivningsprojekt av varierande karaktär: här introduceras utländsk, i synnerhet tysk, skönlitteratur, här publiceras historiska urkunder och brevväxlingar och här förs en moral- och kulturfilosofisk diskussion med utgångspunkt i de stora kontinentala idéströmningarna.¹⁷ Vid sidan av detta driver han en bokhandelsrörelse och fullgör plikttroget sina tjänsteåligganden som kunglig bibliotekarie. Å den andra har vi bilden av den fromt herrnhutistiske patriarken som modellerar sitt familjeliv efter mönster av Gessners herdeidyller, och som för ett arkadiskt leverne i kretsen av sina nära och kära; en sfär genomdåd av den borgerliga sentimentalitetens attityder, och där inte minst den borgerliga kärnfamiljen, sammanhållen av medlemmarnas ömsesidiga kärlek, utgör den ideologiska kärnan.¹⁸ Med sin hustru, sina barn och en liten krets av i anden befryndade vänner företar man Djurgårdspromenader, dinerar i det gröna och frossar i de ömma känslor som vänskapen och familjelivet ger upphov till.

Men bilden av den flitige bibliotekarien och publicisten som genomforskar Kungliga bibliotekets samlingar på jakt efter kulturhistoriskt intressanta urkunder och den ömme familjefadern som i familjens sköte njuter en arkadisk sällhet har en gemensam grundförutsättning: det skrivna ordet, boken, pennan och pappret. Denna livsform avsätter nämligen omfångsrika skriftliga avlagringar i form av brev och dikter, dagboksanteckningar och memoarutkast. Och dessa texter cirkuleras inom en vidare krets av likasinnade, publiceras och, inte minst, arkiveras. Det gjörwellska familjelivet, de ömma känslorna och de flyktiga ögonblicken arkiveras noggrant av pappa bibliotekarien. Och när han gör så passar han, som den gode historiske forskare han är, på att förse breven och anteckningarna med anmärkningar, person- och sakuppgifter och andra noteringar som gör det möjligt att rekonstruera de historiska händelseförloppen.

I sitt delprojekt avser Fischer undersöka hur det gjörwellska arkivet är uppbyggt och strukturerat. Han kommer att studera vilken typ av dokument som det innehåller, hur de ordnats och bevarats. Det handlar med andra ord om en handfast undersökning av ett material som visserligen studerats tidigare (framför allt av Levertin och Staberg), men som inte undersökts just som en historisk form av arkiv. Gjörwells familjearkiv har framför allt använts som en kultur- och mentalitetshistorisk källsamling, men har i mindre grad betraktats som *medium*.

Gjörwells arkivprojekt utgör ett framträdande exempel på en kulturell och medial logik i den sentimentala kulturen, som visserligen i ett svenskt sammanhang är unikt i sin omfattning, men inte desto mindre på många sätt är representativt för sin period och för de specifika emotionella och mediala praktiker som präglar den. I Gjörwells arbete med familjearkivet överlagras dessa dimensioner hos arkivpraktiken: i hög grad är det nämligen ett känslornas och de känslomässiga erfarenheternas arkiv som blir resultatet. Genom arkiveringen av vardagen såväl instiftas som dokumenteras vad vi skulle kunna tala om som en specifik form av "emotionell gemenskap" (*emotional community*).¹⁹ Arkivet etablerar därmed också nya former av temporalitet: där de enskilda, känslöfyllda ögonblicken förvaras för eftervärlden i frusen, skripturaliserad form, samtidigt som de tillsammans bildar en familjens historia.

Som utgångspunkt för undersökningen tar Fischer den föreställning om uppkomsten av nya medialt betingade kommunikationsformer under det sena 1700-talet som tillåter individer att upprätta nya kommunikativa roller och öppnar nya semantiska fält bortom de retoriska och religiösa kommunikationsformerna, som utvecklats i ett antal av hans artiklar.²⁰ Särskilt bygger detta vidare på de perspektiv där just arkivbildandet och den sentimentala epokens materiella kultur står i fokus.²¹ Genom mediala praktiker kan nya former av subjektivitet möj-

liggöras, och nya emotionella och sociala institutioner instiftas; här i form av den borgerliga kärnfamiljen som definieras av medlemmarnas emotionella band till varandra. Gjørwells projekt kommer i Fischers undersökning också att sättas i relation till den internationella emotionella och mediala kultur ("Sentimentalitet", "Empfindsamkeit", "Age of Sensibility") för vilken han i ett svenskt sammanhang i hög grad fungerade som en pionjär.²²

ARKIVET I STADEN

Annie Mattssons delprojekt, "The City and the Archive: The Archive of the Royal Police Chamber 1776–1791", behandlar arkivets roll inom Kungliga Poliskammaren i Stockholm under dess första 15 verksamhetsår. Poliskammarens arkiv är, till skillnad från de tre andra arkivbildningarna som är föremål för delstudier i detta projekt, ett offentligt arkiv från en statlig myndighet. Det är ett arkiv som i många avseenden bygger vidare på en lång tradition av arkivbildning inom staten i allmänhet och inom det juridiska systemet i synnerhet. Majoriteten av de personer som arbetade med poliskammarens arkiv hade också tidigare arbetat vid domstolar eller kollegier.²³

Samtidigt som poliskammarens arkiv ingick i den statliga administrationen och till viss del inordnades i redan etablerade administrativa rutiner och system var det en ny myndighet som under sina första år befann sig i ett formativt skede. Både utformningen av arkivet i sig och olika diskussioner om verksamheten visar att de inblandade inte hade klart för sig exakt hur vare sig dokumentation och annan administrativ verksamhet eller andra aspekter av arbetet borde och kunde fungera inom de nya ramarna. En del av delprojektets frågeställningar rör dessa aspekter av arkivet och behandlar skillnader och likheter mellan poliskammarens respektive det äldre politikollegiets arkiv, liksom förändringar av arkivpraktikerna inom poliskammaren under den studerade perioden.

Poliskammaren var också en myndighet nära kopplad till modernitetsprocesser som urbanisering, disciplinering, centralisering och standardisering. I och med att poliskammarens själva existens var motiverad av en urbanisering och kopplad till föreställningar om vad en stad var och borde vara (i synnerhet en "modern" stad) är det särskilt intressant att undersöka vilken typ av kunskap om, och bild av, staden som producerades i arkivet. Andra modernitetsrelaterade frågeställningar rör i vilken mån arkivet fungerade som en disciplinerande kraft och om det går att se om individer skapades och bekräftades genom arkivets utformning.

Att poliskammarens arkiv var statligt innebar att det också omfattades av den offentlighetsprincip som instiftades i Sverige genom 1766 års tryckfrihetsförordning.²⁴ I delprojektets syfte ingår att undersöka på vilket sätt denna internationellt sett unika omständighet påverkade kunskapsproduktionen i arkivet.

Undersökningen kommer också att behandla förhållandet mellan poliskammarens instruktioner, ambitioner och principer för dokumentation och arkivering å ena sidan och de faktiska praktikerna å den andra. Också arkiveringsprinciper och sökvägar in i arkivet samt arkivens rent materiella utformning och förutsättningar kommer att studeras utifrån frågeställningar om vilken typ av kunskap som produceras och, inte minst, vilken typ av kunskap som blir utesluten. För att tydliggöra arkivpraktikerna kommer ett par mikrostudier att utföras, där alla dokument rörande några specifika fall kartläggs, med fokus på hur de förhåller sig till varandra och vilka typer av dokument och uppgifter som fördes in i arkivet och i vilken mån uppgifter hämtades ut ur arkivet.

I mikrostudierna kommer protokollen att vara föremål för särskilt intresse, i synnerhet hur notarier och registratorer skapade berättelser och sorterade information på olika sätt. Protokoll som utsagor som präglas av den som nedtecknar dem samt som berättelser med en

särskilt narratologisk struktur har tidigare studerats med fokus på vilken röst som får tala i protokollet och vilka perspektiv som anläggs, men poliskammarens arkiv erbjuder också goda möjligheter att studera processen som skapade dessa berättelser.²⁵ I många fall går det att följa notariens arbete från kortfattade minnesanteckningar som nedtecknats under den muntliga sessionen till ett första utkast som försetts med strykningar och ändringar, vilket sedan utgjort underlag till en renskrift. Påbörjade, men övergivna, beskrivningar, byten av perspektiv och tillägg av kausalitetssamband likväl som ord som strukits och bytts ut mot synonymer säger mycket om hur notarierna resonerat kring sina texter och vilka normer som styrde utformandet av dokumenten. En viktig fråga i detta sammanhang är också vem som hade den egentliga makten över dessa berättelser. På vems initiativ och i vilket syfte utfördes ändringar och rättelser i utkastet till protokollet och vem hade makten över vad som gick in i arkivet? Angränsande frågeställningar rör huruvida notarierna följde givna mallar för olika typer av dokument och i vilken mån individuella skillnader i arbetsrutinerna går att utskilja mellan olika aktörer med samma typ av uppgifter, något som kopplas till frågor om skrivandets professionalisering.

Poliskammarens arkiv var offentligt, men det var också nära kopplat till en hemlig verksamhet. I och med grundandet av poliskammaren fick överståthållarämbetet ansvar för att skapa ett hemligt spionnätverk med uppgift att övervaka utläningar och oppositionella i huvudstaden.²⁶ Den förhållandevis knapphändiga dokumentation som finns kring denna "hemliga polis" återfinns i princip enbart i vad som vid denna tid var privata eller hemliga arkiv och dokumentsamlingar. I delprojektet ingår att kartlägga sambanden mellan den offentliga kunskapsproduktionen i poliskammarens arkiv och den hemliga, som inte hade ett eget arkiv. Den aktör som utgjorde den främsta

länken mellan den hemliga och den offentliga kunskapsproduktionen var polismästare von Sivers, senare adlad Liljensparre, en man som i högsta grad byggde sin karriär på informationshantering och kunskapsproduktion och som till fullo utnyttjade den makt som hans tillgång till och inflytande över arkiven innebar.

Kungliga poliskammaren var i första hand modellerad efter Parispolisens organisation, och i vissa avseenden fanns också likheter med hur polisen i Köpenhamn utvecklades under 1700-talet.²⁷ Utvecklingen mot en mer specialiserad, centraliserad och professionaliserad polis i städerna går även att se på många andra platser i Europa under 1700- och 1800-talen.²⁸ Statlig och juridisk administration, dokumentationspraktiker och arkiveringsprinciper uppvisar också likheter i hela Europa under den aktuella perioden. Delstudien kommer därför att innehålla konkreta jämförelser med polisarkiven i Paris och Köpenhamn, samtidigt som den strävar efter att placera in poliskammaren, dess arkiv och dess arkivpraktiker i en internationell kontext genom att relatera dem till tidigare forskning kring liknande typer av verksamhet i andra länder.²⁹

"ICH BIN EIN GANZ APARTER FREUND VON DOCUMENTEN"

Under 1700-talet expanderade olika former av evangeliska väckelser i Västerlandet. En av dem utmärkte sig, sett ur ett arkivperspektiv: den herrnhutiska väckelsen (också kallad Unitas Fratrum). Rörelsen uppstod i Sachsen, i orten Herrnhut, under 1720-talet, men spreds snart via ett aktivt missionerande över Europa och dess kolonier. Det herrnhutiska huvudarkivet (Das Unitätsarchiv, Herrnhut, Tyskland) är betecknande nog organiserat efter geografiska principer, vilket i sin tur speglar såväl den herrnhutiska missionen som Europas koloniala förflutna. Öhrbergs delprojekt, "The Archive of an 18th Century Revival as Producer of Modernity, Power and Identity", behandlar

herrnhutiska arkivbildningar under 1700-talet med fokus på Sverige, Tyskland, Storbritannien och Nordamerika. Senare års forskning har betonat de evangeliska väckelsernas betydelse för en framväxande modernitet.³⁰ Den herrnhutiska rörelsens bruk av arkiv bör ses som en central utgångspunkt och arkivbruket behöver tas med när frågan om denna väckelses betydelse för modernitet diskuteras.

”Ich bin ein ganz aparter Freund von Documenten”, citatet kommer från den herrnhutiska rörelsens grundläggare och ledande teolog: den tyska greven Nikolaus Ludvig von Zinzendorf. Orden vittnar om hans intresse för dokumentinsamlande; i samband med att rörelsen grundades upprättades rörelsens första arkiv av Zinzendorf. Han var inte bara rörelsens ledande teolog – han var också dess förste arkivarie. Under en stor del av 1700-talets hade huvudarkivet ingen fast plats, utan flyttades från olika ställen, eftersom den herrnhutiska rörelsen ofta utsattes för repression av olika myndigheter. Olika former av texter som ansågs vara viktiga för rörelsen i sin helhet kom att kopieras och sändas ut till de olika församlingarna – som i sin tur arkiverade såväl detta material som eget. I arkiven samlades därmed mängder av dokument som brev, sånger, dagböcker, resejournaler, protokoll, församlingsdagböcker, räkenskaper, självbiografier, teologiska texter, musikalier och så vidare. Viktiga dokument gick ofta i kopia till det arkivariska moder-skeppet: Zinzendorfs arkiv. De herrnhutiska arkiven var centrala för rörelsen, främst när det gällde missionsarbetet och ur en kommunikativ aspekt, men även för det sätt på vilket rörelsen auktoriserade sig och skrev fram sin egen historia.

Det finns en rad bidragande orsaker till Zinzendorfs och herrnhutarnas intresse för att dokumentera och bevara. Till att börja med fanns en historiskt betingad rationalitet. I tysk-länderna fanns en stark arkivtradition inom adeln, där snart sagt varje slottsherre byggde

upp enskilda slottsarkiv och det första herrnhutiska arkivet hade sitt ursprung i Zinzendorfs eget hus- och släktarkiv,³¹ men kom sedan att utvecklas för att dokumentera herrnhutismens historia och verksamhet. Inte minst kom arkivet att spela en betydelsefull roll när det gällde att dokumentera missionsarbetet. Herrnhutismen var en missionerande rörelse som krävde att kunskap och information ständigt kunde cirkulera och lagras.³² Ytterligare en förklaring är att Zinzendorf var utbildad jurist.³³ Att herrnhutarna lade ned mycken energi och stora resurser på att samla dokument hade dessutom, som Colin Podmore framhåller i en studie av engelsk herrnhutism under 1700-talet, att göra med deras inställning till sin kallelse. Om man tror att Gud verkar genom en, liksom tidigare genom Nya testamentets personer, blir givetvis all dokumentation av essentiell betydelse.³⁴ Det här är en viktig aspekt när herrnhutiska arkiv diskuteras i förhållande till upplysningstankar i tiden och den gryende sekularisering som är en central del av modernitetsprocesserna. Ur ett maktperspektiv är det noterbart att dessa tillägg kunde komma från vilken församlingsmedlem som helst oavsett dennas utbildning, kön, etnicitet, eller sociala status; inom den herrnhutiska rörelsen gjordes nämligen en radikal tolkning av Luthers kallelselära.

Öhrbergs projekt inbegriper genomgångar av svenska herrnhutiska arkiv (Evangeliska brödrörelsens arkiv, Stockholm) samt av de tre mest betydelsefulla internationella arkiven (Das Unitätsarchiv, Herrnhut, Tyskland, Archives of the Moravian Church – British Province, London, Storbritannien, Moravian Archives, Betlehem, Pennsylvania, USA). Metodiskt inkluderas analyser av arkivbildningsprocesser ur ett komparativt perspektiv, men med avgränsning till vissa arkivbildningar och aktörer. Efter en pilotstudie hösten 2013 koncentreras denna del av projektet på transatlantiska förbindelser. Här kommer Öhrberg att undersöka organiseringen av de ovan nämnda

arkiven, men i relation till vissa aktörer. Det handlar följaktligen om att kartlägga en process på både makro- och mikronivå där såväl hur individer skrivs fram i arkiven som hur de är med och skapar dem kan analyseras. De herrnhutiska arkivens temporala aspekter belyses genom retoriska analyser av herrnhutiska självbiografier och av den herrnhutiska rörelsens officiella historieskrivning från 1700-talet.

Teoretiskt utgår detta delprojekt från tanken på arkivets dubbla funktion som en maktdynamiskt laddad plats som skapar möjligheter till såväl auktorisering som exkludering.³⁵ Detta är i sin tur ett resultat av två samverkande processer. Den första rör arkivens materiella förutsättningar, hur material samlas och organiseras, vilka som har makten i dessa urvalsprocesser etc. För det andra är arkiv, som inledningsvis nämnades, ett resultat av uppfattningar om temporalitet. Delprojektet kommer att undersöka hur dessa mekanismer kommer till uttryck inom 1700-talets herrnhutiska väckelserörelse med fokus på den kunskap som produceras av dessa arkiv med tanke på att den herrnhutiska missionen, liksom andra missionsverksamheter vid denna tid, på många sätt kan ses som sammanlänkad med europeisk kolonialism. Frågorna rör konstruktioner av nationell respektive kosmopolitisk identitet samt betydelsen

av olika intersektionella variabler (kön, etnicitet, social position) för identitetsskapande. En viktig fråga rör vem som skrivs in i framtiden och på vilket sätt det i så fall sker. Här utgår diskussionerna från de senare årens forskning som undersökt arkiven ur ett kolonialt/postkolonialt perspektiv.³⁶ Ur ett könsperspektiv är det intressant att undersöka effekterna på arkivariska praktiker i förhållande till de stora förändringar rörande genusystemet som ägde rum under skiftet 1700/1800 i och med framväxande modernitet.

SLUTORD

Arkiven må vara självklara som bas i den historiska forskningen, men arkivet som sådant – dess organisering, dess materiella förutsättningar, arkivet som medium, kort sagt arkivets egna maktdynamiska logiker och betydelser – är ett försummat forskningsområde i en svensk kontext. Genom vårt projekt hoppas vi inte bara skapa ny kunskap om hur kunskap genereras genom arkiven och hur detta i sin tur är intimt sammanflätat med 1700-talets modernitetsprocesser. Vår förhoppning är också att vi kan ge möjligheter till ökad reflektion kring hur arkiv skriver fram oss som historiska forskare.

1. Om den "arkiviska vändningen" se: Knut Ebeling och Stephan Güntzel "Einleitung" i Knut Ebeling & Stephan Güntzel (red.), *Archivologie*, Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2009, s. 7–26; R.C. Head, "Preface: Historical research on archives and knowledge cultures: an interdisciplinary wave" i *Archival Science* 10 (2010), s. 191–194.
2. Se exempelvis Markus Friedrich, *Die Geburt des Archivs: Eine Wissensgeschichte*, München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2013. Om

den markanta ökningen under 1700-talet, se särsk. s. 57.

3. Michel Foucault, *Vetandets Arkeologi*, C. G. Bjurström (övers.), Lund: Arkiv Förlag, 2002 [1969], s. 166.
4. Arlette Farge & Michel Foucault, *Le Désordre des familles: lettres de cachet des Archives de la Bastille*, Paris: Gallimard, 1982; Arlette Farge, *La vie fragile: Violence, pouvoirs et solidarités à Paris au XVIIIe siècle*, Paris: Hachette, 1986; Idem., *Dire et mal dire: l'opinion publique au*

- XVIIIe siècle, Paris: Seuil, 1992; Idem., *Le goût de l'archive*, Paris: Seuil, 1989.
5. Ett antal betydelsefulla arkivrelaterade verk från den mediaarkeologiska skolbildningen är: Cornelia Vismann, *Akten: Medientechnik und Recht*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2000; Wolfgang Ernst, *In Name von Geschichte: Sammeln – Speichern – Erzählen*, München: Willhelm Fink Verlag, 2003; Idem., *Signale aus der Vergangenheit. Eine kleine Geschichtskritik*, München: Willhelm Fink Verlag, 2013; Georges Didi-Huberman & Knut Ebeling *Das Archiv Brennt*, Berlin: Kadmos, 2007; Mario Wimmer, *Archivkörper: Eine verborgene Kulturgeschichte historischer Einbildungskraft*, Konstanz: Konstanz University Press, 2012.
 6. Friedrich Kittler, *Nedskrivningssystem 1800-1900*, Tommy Andersson (övers.), Göteborg: Glänta 2012 [2003], s. 523.
 7. Pierre Bourdieu, *Esquisse d'une théorie de la pratique: Précédé de trois études d'ethnologie kabyle*, Genève: Librairie Droz, 1972; Bruno Latour & Steve Woolgar, *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*, Beverly Hills: Sage Publications, 1979; Michel de Certeau, *L'invention du quotidien: 1, Arts de faire*, Paris: Union générale d'éditions, 1980.
 8. Jack Goody, *The Logic of Writing and the Organization of Society*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1986; Tamara Plakins Thornton, *Handwriting in America: A Cultural History*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 1996; Eve Rosenhaft, "Hands and Minds: Clerical Work in the First 'Information Society'", i *Uncovering Labour in Information Revolutions 1750–2000*, Aad Blok & Greg Downey (red.), *International Review of Social History* 48 (2003), Supplements, s. 13–43; Bernhard Siegert & Joseph Vogl, *Europa: Kultur der Sekretäre*, Zürich: Diaphanes, 2003; Ian McNeely, *The Emancipation of Writing: German Civil Society in the Making, 1790s–1820s*, Berkeley: University of California Press, 2003.
 9. Dror Wahrman, *The Making of the Modern Self: Identity and Culture in Eighteenth-Century England*, New Haven: Yale University Press, 2004, s. xvi.
 10. Exempel är Björn Asker, *I konungens stad och ställe: Länsstyrelser i arbete 1635–1735*, Uppsala: Stiftelsen för utgivande av Arkivvetenskapliga studier, 2004; Idem. *Hur riket styrdes: Förvaltning, politik och arkiv 1520–1920*, Stockholm: Riksarkivet, 2007; Samuel Hedar, *Enskilda arkiv under karolinska enväldet: Studier i svensk arkivhistoria och räfstepolitik*, Stockholm: Norstedt, 1935; Ulla Johansson, *Stockholms magistrats och rådhusrätts arkiv 1720–1849*, Supplement 33 till *Stadsarkivets årsberättelse 1970*, Stockholm: Stadsarkivet, 1970, s. 39–123.
 11. Den mest inflytelserika förespråkaren i vidare vetenskapliga kretsar för det upplysta frimureriets betydelse är Margaret C. Jacob, genom de bägge studierna: *The Radical Enlightenment: Pantheists, Freemasons and Republicans*, London: Allen & Unwin, 1981 och idem., *Living the Enlightenment: Freemasonry and politics in eighteenth-century Europe*, New York: Oxford University Press, 1991. Ståndpunkten framförs också bland annat hos Pierre Chevallier, *Histoire de la franc-maçonnerie française: La maçonnerie, école de l'égalité: 1725–1799*, Paris: Fayard, 1974; Richard van Dülmen, *Die Gesellschaft der Aufklärer: Zur bürgerlichen Emanzipation und aufklärerischen Kultur in Deutschland*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1986; Pierre-Yves Beaurepaire, *L'Europe des francs-maçons (XVIIIe–XXIe siècles)*, Paris: Belin, 2002; Kenneth Loisele, *Brotherly Love: Freemasonry and Male Friendship in Enlightenment France*, Ithaca: Cornell University Press, 2014. För svensk vidkommande är Andreas Önnersfors många artiklar, bl.a. "Frimureriets moraliska kosmos" i Andreas Önnersfors (red.) *Mystiskt brödraskap – mäktigt nätverk. Studier i det svenska 1700-talsfrimureriet*, Lund: Minerva, 2006, s. 40–93 betydelsefulla, liksom Anders Simonsen, *Bland hederligt folk: Organiserat sällskapsliv och borgerlig formering i Göteborg 1755–1820*, Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2001. Bland de som framhävt frimureriets esoteriska sida kan nämnas René Le Forestier, *La franc-maçonnerie templière et occultiste aux XVIIIe et XIXe siècle* Paris, 1970; Karl R. H. Frick, *Die Erleuchteten: Gnostisch-*

- theosophische und alchemistisch-rosenkreuzerische Geheimgesellschaften bis zum Ende des 18. Jahrhunderts: Ein Beitrag zur Geistesgeschichte der Neuzeit*, Graz: Akad. Druck- und Verl.-Anst., 1973; Henrik Bogdan, *From Darkness to Light: Western Esoteric Rituals of Initiation*, Skrifter utgivna vid Institutionen för religionsvetenskap, diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2003; Paul Kléber Monod, *Solomon's secret arts: The Occult in the Age of Enlightenment*. London: Yale University Press, 2012.
12. Loïselle *Brotherly Love*, 2014, s. 164. Betoning av tryckkulturens betydelse för ordensväsendet finns hos Jacob, *The Radical Enlightenment*, 1981, s. 25.
 13. Reinhart Koselleck, *Kritik und Krise: Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*, Freiburg/München: Verlag Karl Alber, 1959, s. 61.
 14. Mycket forskning om frimureri och hemlighetsmakeri är tysk och går, i olika utsträckning, i Kosellecks, och i sin tur även sociologen Georg Simmels, fotspår: exempelvis Michel Voges, *Aufklärung und Geheimnis: Untersuchungen zur Vermittlung von Literatur- und Sozialgeschichte am Beispiel der Aneignung des Geheimbundmaterials im Roman des späten 18. Jahrhunderts*, Tübingen: Niemeyer, 1987, srsk. s. 78–84; Wolfgang Hardtwig, "Eliteanspruch und Geheimnis in den Geheimgesellschaften des 18. Jahrhunderts" i *Aufklärung und Geheimgesellschaften: Zur politischen Funktion und Sozialstruktur der Freimaurerlogen im 18. Jahrhundert*, red. Helmut Reinalter, 1989, s. 63–87. Ett nyare intresseväckande verk, som brukar en rad mediehistoriska analysverktyg och därmed i hög grad inverkar på projektet är Stephan Gregory, *Mysterienfieber: Das Geheimnis im Zeitalter der Freimaurerei*, Berlin: Turia & Kant Verlag, 2012. Denna studie är i mycket en fortsättning av densammes *Wissen und Geheimnis: Das Experiment des Illuminatenordens*, Frankfurt am Main: Stroemfeld Verlag, 2009.
 15. En utmärkt studie om relationen mellan frimureriet och dem som stod utanför (dvs. kvinnor och det stora folkflertal som inte ägde titel, pengar eller social position) är: Jessica Harland-Jacobs, *Builders of Empire: Freemasons and British imperialism, 1717–1927*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2007. Se även: Pierre-Yves Beaurepaire, *L'Autre et le Frère: l'Étranger et la Franc-Maçonnerie en France au XVIIIe Siecle*, Paris: Champion, 1998.
 16. Om de franska frimureriska arkiven, och i synnerhet om de akter som lämnats tillbaka från Ryssland under 1990-talet: Pierre Mollier, "Le voile levé sur les archives 'secrètes' de la franc-maçonnerie" i Sébastien Laurent (red.) *Archives "secrètes", secrets d'archives?*, Paris: CNRS Histoire, 2003, s. 123–132; Om den största (och öppna) samlingen tyska frimurararkivalier i Geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz i Dalhem: Renate Endler & Elisabeth Schwarze, *Die Freimaurerbestände im Geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz. I–II*, Frankfurt am Main u. a.: Peter Lang, 1994–1996. En ingång till svenska frimureriska arkivalier erbjuder Kjell Lekebys förteckning över Frimurarordens esoteriska samlingar (med kort inledande kommentar): *Esoterica 1776–1778*, Stockholm: Pleiaderna, 2011.
 17. Om Gjörwell se Otto Sylwan, *Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772*, Lund: Gleerup, 1896; Oscar Levertin, "Bibliotekarien Gjörwell och hans familjekrets, Bibliotekarien C. C. Gjörwells Familjebref" i Oscar Levertin (utg.), *Svenska memoarer och bref, utgifna af Henrik Schück och Oscar Levertin II*, Stockholm: Bonnier 1900, s. v–xv.; Claes-Göran Holmberg, Ingemar Oscarsson & Jarl Torbacke, *Den svenska pressens historia. 1: I begynnelsen (tiden före 1830)*, Stockholm: Ekerlid, 2000; Jakob Christensson, *Lyckoriket: studier i svensk upplysning*, Stockholm: Atlantis, 1996.
 18. Levertin, *Svenska memoarer och bref*, 1900; Jakob Staberg, *Att skapa en ny man. C. J. L. Almqvist och MannaSamfund 1816–1824*, (diss. Stockholm) Stockholm & Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2002, s. 36–44.
 19. Barbara H. Rosenwein, "Problems and Methods in the History of Emotions", i *Passions in Context*, 1, 2010, s. 1–32, här: s. 11 f.
 20. Otto Fischer, "Uttryck och förstående. Thorilds 'Passionerna'", i Möller, Håkan m.fl. (red.),

- Poetiska världar. 33 studier tillägnade Bengt Landgren*, Stockholm/Stehag: Östlings bokförlag Symposion, 2002, s. 73–83; Idem., ”Ty må jag för mig sjelf utgjuta mina tårar’. Nordenflychts *Den sörgande Turtur-Dufivan*”, i *Sjuttonhundratals. Årsbok för Svenska sällskapet för 1700-talsstudier*, 2004:1, s. 113–130; Idem., ”Retorisk och litterär kommunikation. Några historiska och teoretiska överväganden”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1-2, 2005, s. 16–37; Idem., ”Skatter af känslan – tecken af oskulden. Om sentimentalitet och litterär kommunikation. Exemplet Granberg”, i *Samlaren* 2006, s. 41–84; Idem., ”’At skrifva i luften’. Brevet som medium hos Thomas Thorild”, i Stefan Ekman, Lisbeth Stenberg & Mats Malm (red.), *Den litterära textens förändringar. Festskrift till Stina Hansson*, Eslöv: Östlings bokförlag Symposion, 2007, s. 162–176; Idem., ”Att sjunga Passionerna. Medium och performativitet hos Thomas Thorild”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2, 2008, s. 68–80; Idem., ”’O Skald! med detta ömma bröst’. Läsarnas Lidner.” i Anna Cullhed, Otto Fischer, Roland Lysell & Ann Öhrberg (red.), *Poetens monopolium. Bengt Lidner 250 år (1757/1759–2007/2009)*, Lund: Ellerströms 2009, s. 319–336.
21. Otto Fischer, ”Meaning and materiality. On the rise of the archive of modern literary scholarship”, i Gunnar Foss & Yngve Sandhei Jacobsen (red.), *Carriages and Computers: Aesthetic Technologies in Literature from the 18th to the 21st Century*, Trondheim: Tapir Academic Press, 2009, s. 29–36.
 22. Krüger, Renate, *Das Zeitalter der Empfindsamkeit. Kunst und Kultur des späten 18. Jahrhunderts in Deutschland*, Leipzig 1973. Albrecht Koschorke, *Körperströme und Schriftverkehr. Mediologie des 18. Jahrhunderts* (äv. habil.skr. FU Berlin), München: Willhelm Fink Verlag, 1999. Lothar Müller, *Weisse Magie. Die Epoche des Papiers*, München: Willhelm Fink Verlag, 2012.
 23. Nils Staf, *Polisväsendet i Stockholm 1776–1850*, Stockholm: Stockholms kommunalförvaltning, 1950, s. 59 f.
 24. För diskussioner om offentlighetsprincipen på 1700-talet se exempelvis: Bo Bennich-Björkman, ”Affärer i politiskt tryck: Offentlighetsprincipen och spelet om den politiska makten 1766–72” i *Riksdag, kaffehus och predikstol: Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Stockholm, Helsingfors: Atlantis, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2003, s. 287–314; Rolf Nygren, ”Medborgaren och samhällsinformationen: En historisk betraktelse kring offentlighetsprincipen” i *Medborgaren och rättsinformationen: rapport från de fjärde nordiska juridiska biblioteksmötet i Stockholm, 10–13 september 1997*, red. Eva Falk och Terttu Persson, Stockholm: Riksdagsbiblioteket, 1998, m.fl.
 25. För tidigare studier av perspektiv, röster och berättande i protokoll, se exempelvis Gunilla Almström Persson, *Perspektiv i polisprotokoll*, Stockholm: Stockholms universitet, 2009; David Warren Sabeau, ”Peasant Voices and Bureaucratic Texts: Narrative Structures in Early Modern German Protocols”, i *Little Tools of Knowledge: Historical Essays on Academic and Bureaucratic Practices*, red. Peter Becker och William Clark, Ann Arbor, MI: University of Michigan, 2001, s. 67–93; Liv Helene Willumsen, ”A Narratological Approach to Witchcraft Trial: A Scottish Case”, i *Journal of Early Modern History* 15 (2011), s. 531–560.
 26. Staf, *Polisväsendet i Stockholm 1776–1850*, s. 1950, s. 47–53 och 92 f.
 27. Staf, *Polisväsendet i Stockholm 1776–1850*, s. 1950, s. 53 f.
 28. Det bör dock påpekas att denna utveckling inte var rak och okomplicerad och att den fungerade på olika sätt på olika platser. För en överblick över forskning om europeisk polishistoria och en diskussion om utvecklingen under 1700-talet, se Cathrine Denys, ”The Development of Police Forces in Urban Europe in the Eighteenth Century”, i *Journal of Urban History* 36 (3), 2010, s. 332–344.
 29. Här kommer i synnerhet Arlette Farges forskning kring Bastiljens arkiv att vara av stor vikt. Se exempelvis Farge & Foucault, *Le Désordre des familles, lettres de cachet des Archives de la Bastille*, 1982; Farge, *La vie fragile*, 1986; Idem, *Dire et mal dire*, 1992.

30. Arne Jarrick, *Psykologisk socialhistoria*, Acta universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Economic History, diss., Stockholm: Stockholms universitet, 1985; Ann Öhrberg, "Den smala vägen till modernitet: retorik och människosyn inom svensk herrnhutism", i *Kyrkohistorisk årsskrift* 2007; bidragen i Daniel Lindmark & Fred van Lieburg (red.), *Pietism, Revivalism and Modernity, 1650–1850*, Cambridge: Cambridge Scholars Press, 2008; bidragen i Anders Jarlert (red.), *Piety and Modernity: Dynamics of religious reform in church, state and society in Northern Europe, 1780–1920* 3, Leuven: Leuven University Press, 2012.
31. Gerhard Meyer, "Einführung in die Büdingsche Sammlung", i Nikolaus Ludvig von Zinzendorf, *Ergänzungsbande zu den Hauptschriften*, Erich Beyreuther & Gerhard Meyer (utg.), Bd VII, Büdingsche Sammlung Band 1, Hildesheim: Olms, 1965, s. v–xii. Citat efter Meyer "Einführung in die Büdingsche Sammlung", 1965, s. v. Jfr Colin Podmore *The Moravian Church in England, 1728–1760*, Oxford Historical Monographs, Oxford: Clarendon Press, 1998, s. 2 f.
32. Om arkivets tidiga historia se Nils Jacobsson, "Från en forskningsresa till Herrnhut: Nya bidrag till den svenska herrnhutismens historia", i *Kyrkohistorisk årsskrift* 1903, s. 6 ff.; Rüdiger Kröger, Claudia Mai & Olaf Nippe. *Das unitätsarchiv. Aus der Geschichte von Archiv, Bibliothek und Beständen*, Herrnhut: Comenius-Buchhandlung, 2014, s. 10–29.
33. Paul Blewitt & Simon Reynolds, "The Moravian Church Archives and Library", i *Journal of the Society of Archives*, 2001:2, s. 195.
34. Podmore, *The Moravian Church in England, 1728–1760*, 1998, s. 2; Arthur J. Freeman, *An Ecumenical Theology of the Heart: The Theology of Count Nicholas Ludwig von Zinzendorf*, Betlehem: Moravian Church in America 1998, s. 124–161.
35. Arkivets spatiotemporalitet diskuteras i Carolyn Steedman, *Dust*, Manchester: Manchester University Press, 2001, s. 66–88. Rörande platsbegreppet ur ett maktperspektiv, se de Certeau, *L'invention du quotidien: 1, Arts de faire*; Karin Sennefelt, *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*, Stockholms stads monografiserie 216, Stockholm: Stockholmia, 2011, s. 28 ff. och *passim*; Ann Öhrberg, *Samtalets retorik: Belevade kulturer och offentlig kommunikation i svenskt 1700-tal*, Höör: Brutus Östlings förlag Symposium, 2014., s. 23 ff. och *passim*.
36. Se t.ex. bidragen i Carolyn Hamilton (red.), *Refiguring the Archive*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2002 samt bidragen i Antionette Burton (red.), *Archive stories: experience, identity, history*, Durham N.C.: Duke University press, 2005.